

Касатая Т.У.
ВОБРАЗ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТАУ У 1940–1950-я гг.
У АФИЦЫЙНЫМ ДЫСКУРСЕ (НА АСНОВЕ ДАКУМЕНТАУ
ФОНДА УПАЎНАВАЖАНАГА ПА СПРАВАХ РЕЛІГІЙНЫХ КУЛЬТАУ
ПРЫ САВЕЦЕ МІНІСТРАУ БССР)

Фонд Упаўнаважанага па справах рэлігійных культау пры Савеце Міністрау (да 1946 г. пры СНК) БССР з’яўляецца адным з асноўных крыніц даследавання евангельскіх хрысціян-баптыстау у пасляваенны перыяд. Савет па справах рэлігійных культау (далей Савет па СРК) быў створаны ў 1944 г. На месцах была арганізавана праца ўпаўнаважаных Савета па СРК. Асноўнымі мэтамі стварэння Савета і інстытута ўпаўнаважаных былі наладжванне сувязі паміж уладай і рэлігійнымі арганізацыямі, а таксама кантроль за выкананнем заканадаўства аб культах [2, арк. 4–15]. Упаўнаважаныя Савета па СРК пры аблвыканкамах і пры Савеце міністрау БССР спачатку раз у квартал, пасля два разы ў год рыхтавалі справаздачы пра дзейнасць рэлігійных аб’яднанняў на тэрыторыі абласцей і рэспублікі. Савет па СРК і ўпаўнаважаныя ў афіцыйным дыскурсе першапачаткова гралі ролю носьбітаў ідэй і тэорый, якія фармаваліся праз пастановы камуністычнай партыі і прапагандаваліся праз антырэлігійныя і атэістычныя выданні 1920-х – 1930-х гг. Справаздачы, інфармацыйныя даведкі, лісты ўпаўнаважаных Савета па СРК не выходзілі ў публічную прастору. Але яны выкарыстоўваліся дзяржаўнымі і партыйнымі органамі як з мэтай аналізу дзейнасці рэлігійных арганізацый так і фарміравання новых форм атэістычнай

прапаганды. Такім чынам, інфармацыйныя даведкі ўпаўнаважаных ўскосна ўплывалі на фарміраванне стэрыятыпнага вобраза верніка ў савецкім грамадстве.

У адносінах да евангельскіх хрысціян-баптыстаў у афіцыйных дакументах вельмі часта выкарыстоўвалася азначэнне секта, якое мела негатыўную афарбоўку*. Сектанты, да якіх залічвалі ЕХБ, пяцідзсятнікаў, адвентыстаў сёмага дня і інш., мелі пэўны набор якасцяў, якія актыўна выкарыстоўвалі ўпаўнаважаныя ў сваіх справаздачах: *класава чужыя* (шматлікія лідары і простыя ЕХБ былі паходзілі з заможных слаёў грамадства); *адмова ўдзельнічаць у грамадскім жыцці* (адмова прымаць удзел у выбарах у Вярхоўны савет, мясцовыя органы кіравання; наведваць сходы працаўнікоў калгасаў і інш.); *антымілітарызм* (адмова службы ў арміі, браць у рукі зброю); *выхаванне дзяцей у рэлігійным духу* (забарона дзецям уступаць у піянеры, камсамол); *цёмраішальства* (ігнараванне дасягненняў навукі, адмова наведваць кінатэатры, чытаць свецкую літаратуру, слухаць радыё). Адначасова ЕХБ абвінавачвалі ў *шпіянажы, сувязях з польскімі, украінскімі бандытамі, замежнымі цэнтрамі* [5, с. 239]. Усе гэтыя маркеры баптызма сфарміраваліся яшчэ ў 1920 – 1930-я гг. З пэўнымі зменамі яны выкарыстоўваліся і ў пасляваеннае дзесяцігоддзе. Замест контрэвалюцыйнай дзейнасці, якую нібыта праводзілі баптысты з’явілася агульнае азначэнне – *антысавецкая дзейнасць*, пад якой разумелася супрацоўніцтва з немцамі падчас вайны, з бандытамі пасля яе, выступленні супраць калектывізацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі і інш.

Далей разгледзім некаторыя характарыстыкі баптыстаў на прыкладах з інфармацыйных даведак, справаздач і лістоў ўпаўнаважаных. Стэрыятыпныя рысы ЕХБ адначасова з’яўляліся і іх абвінавачваннем, самым цяжкім з якіх была антысавецкая, антыкамуністычная дзейнасць. Баптысты разглядаліся як патэнцыйныя здраднікі радзімы. Асноўным аргументам такой характарыстыкі была сувязь ЕХБ з замежнымі цэнтрамі. Упаўнаважаны Савета па справах рускай праваслаўнай царквы па Гродзенскай вобласці ў справаздачы за 1946 г. зняважліва характарызаваў супраць баптыстаў з замежнымі арганізацыямі наступным чынам: “Заходняя Беларусь з’яўляецца рассаднікам усялякага роду рэлігійных сектаў... Амерыканскія “дзядзечкі” набылі сабе ў Беларусі “пляменнікаў” у духоўным радстве... у сувязі са шчодрым фінансаваннем яны (абшчыны. – Т.К.) глыбока пусцілі свае паганяныя карані, якія неабходна будзе вырваць” [3, арк. 21]. Негатыўна разглядалася не толькі непасрэдная сувязь з замежжам, але і адукацыя прасвітараў, ці прапаведнікаў, атрыманая за мяжой. Тыя прасвітары, якія навучаліся на курсах арганізаваных В. Фетлерам† у афіцыйных дакументах называліся “вучнямі фетлераўскай школы”, “прадстаўнікамі амерыканскага баптызма” [2, Ф. – 1385. – Воп. 1^а. – Спр. 13. – Арк. 32]. Упаўнаважаны па Гродзенскай вобласці сцвярджаў, што “асноўнай задачай місіі Фетлера з’яўлялася арганізацыя такіх абшчын, якія маглі б уплываць на фарміраванне грамадскай думкі”, на што прэтэндавала камуністычная партыя. “Фетлераўцы”, такім чынам, разглядаліся ў якасці канкурэнтаў афіцыйным партыйным ідэалагам. Яны адразу трапілі пад нагляд органаў дзяржбяспекі.

У адрас баптыстаў часта гучалі абвінавачванні ў супрацоўніцтве з немцамі падчас вайны. Прапаведнік ЕХБ З. Кацапаў з Краснапольскага раёна Магілёўскай вобласці за антысавецкае выказванне: “Бальшавікі пераследавалі рэлігію, а зараз немцы

* У навуковай літаратуры легітымацыя паняцця “секта” як нейтральнага пачалося з даследавання А.С. Клібанова ў 1970-я гг.

† Вільгельм Андрэевіч Фетлер (1883 – 1957) з г. Талсы, выпускнік Каледжа Сперджена, заснавальнік шматлікіх біблейных навучальных устаноў за мяжой для падрыхтоўкі прапаведнікаў і прасвітараў з тэрыторыі былой Расійскай імперыі

далі поўную волю”, быў арыштаваны і асуджаны на 15 гадоў [6, арк. 34]. Прасвітара І. Какарэку з в. Рап’ева Мірскага раёна асудзілі на 10 гадоў за службу ў немцаў. Як паведамляў упаўнаважаны па Баранавіцкай вобласці “туды (на службу немцам – Т.К.) прымалі не кожнага, а людзей правяраных і якія заслугоўваюць давер, гэтыя батальёны павінны былі весці барацьбу з партызанамі і іншымі патрыётамі нашай Радзімы” [6, Ф. 952. – Воп. 1. – Спр. 5. – Арк. 109, 109 адв.]. Пры гэтым у афіцыйным дыскурсе не ўзгадалася патрыятычная дзейнасць вернікаў падчас вайны, іх супраціў нямецкаму акупацыйнаму рэжыму [4, с. 106]. Характарыстыка баптыстаў як здраднікаў пацвярджалася супраць іх з пасляваенным антысавецкім узброеным супрацівам. Напрыклад, некаторыя вернікі абшчыны в. Гутава Драгічынскага раёна Пінскай вобласці за дапамогу бандытам былі прыцягнуты да крымінальнай адказнасці [6, Воп. 62. – Спр. 68. – Арк. 58] У 1948 г. была знята з рэгістрацыі абшчына на хутары Дрочава Арэхаўскага сельскага савета Маларыцкага раёна Брэсцкай вобласці. У заключэнні пра закрыццё абшчыны гаварылася: “З моманту вызвалення тэрыторыі Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і да 1948 г., кіраўнік гэтай абшчыны Луцык С.С., актыў і значная частка вернікаў гэтай абшчыны бралі актыўны ўдзел у бандытызме г.зв. “бульбашоў”*, якія дзейнічалі на тэрыторыі Украіны. Луцык сістэматычна хадзіў ва Украіну непасрэдна для сувязі з бульбашамі, ад іх атрымоўваў заданні і выконваў іх па месцу жыхарства. Падчас адной з аперацый з боку савецкіх атрадаў супраць “бульбашоў”, былі апазнаныя трупы трох “вернікаў” з Дрочаўскай абшчыны. Органамі дзяржаўнай бяспекі было выяўлена, што Луцык быў ініцыятарам бандытызму, а шэраг іншых вернікаў гэтай абшчыны ўдзельнічалі са зброяй у руках у барацьбе супраць савецкай улады, за гэта яны былі асуджаны на тэрміны ад 15 да 25 гадоў (Луцык) [1, арк. 29]. Прыкладаў такой супрацы баптыстаў з немцамі і з антысавецкім узброеным супрацівам у афіцыйных дакументах сустракаецца няшмат. Гэта былі пераважна выключэнні, а не заканамернасць, якую так старанна прапагандавалі ў сваіх справаздачах некаторыя ўпаўнаважаныя.

Антысавецкая дзейнасць вернікаў і характарыстыка іх як класава чужых у афіцыйных дакументах пацвярджалася адмовай баптыстаў уступаць у калгасы. Нягледзячы на тое, што антыкалгасныя выступленні з’яўлялася агульнай рэакцыяй на калектывізацыю жыхароў вёсак у заходніх абласцях БССР, ЕХБ заўсёды траплялі ў катэгорыю найбольш ненадзейных. Прычынай такога стаўлення ўладаў да баптыстаў было тое, што яны не ўступалі ў калгасы абшчынамі. У Пінскай вобласці ў канцы 1950 г. дзейнічалі 43 абшчыны з агульнай колькасцю вернікаў 4 109 чалавек, з якіх толькі 320 уступілі ў калгас [6, Ф. – 952. – Воп. 2. – Спр. 23. – Арк. 77]. Прапаведнік М. Дзікан з в. Лазоўцы Косаўскага раёна Брэсцкай вобласці казаў: “Усё роўна не будзе так, як думаюць камуністы, хоць яны ў вёсцы Сакоўцы і арганізавалі калгас, але на гэтым праваляцца. Бо кожны разумее, што яны баламуцяць народ, усё роўна калгасаў не будзе, а з імі і савецкай улады” [6, арк. 25]. На тэрыторыі ўсходніх абласцей БССР амаль усе вернікі вясковых абшчын у разглядаемы перыяд працавалі ў калгасах. Пры гэтым, як адзначыў упаўнаважаны Савета па СРК па БССР “не былі зарэгістраваны выпадкі шкоднай працы баптыстаў у калгасе” [6, Воп. 62. – Спр. 70. – Арк. 50]. Што зноў пацвярджае недаверлівае стаўленне ўлады да ЕХБ. Уступленне вернікаў у калгас тлумачылася прыладжваннем іх да новых умоваў, каб захаваць свае абшчыны.

Прыстасаваннем, а не станоўчай характарыстыкай лічылася і прасавецкія выступленні прасвітараў [6, арк. 35]. У 1954 г. падчас службы ў гомельскай абшчыне

* “Бульбашы”, “бульбаўцы” – прадстаўнікі “Палескай Сечы” Украінскай Паўстанцкай Арміі (УПА), якая была створана з ініцыятывы Тараса Бараўца (Бульбы) і дзейнічала на тэрыторыі украінскага і беларускага Палесся з лета 1941 да пачатку 1950-х гг.

прапаведнікі звярталіся да вернікаў, каб яны памаліліся за Хрыста і за савецкі ўрад [6, Ф. 952. – Воп. 2. – Спр. 48. – Арк. 135].

У пасляваенны перыяд антымілітарызм з’яўляўся яшчэ адным з галоўных маркераў баптызма. Але трэба мець на ўвазе, што Саюз ЕХБ складаўся з некалькіх пратэстанцкіх плыняў: баптысты, евангельскія хрысціяне, пяцідзсятнікі розных накірункаў і інш. “Антываеннікамі” пераважна былі пяцідзсятнікі. Але так як яны ўваходзілі ў склад Саюза ЕХБ, то стрэатыпны вобраз верніка, які адмаўляўся браць зброю ў рукі трансляваўся на ўсіх адэптаў царквы. У 1955 г. за апошнія 2-3 гады 12 навабранцаў з БССР адмовіліся прымаць ваенную прысягу і браць у рукі зброю [3, Ф. 1385. – Воп. 1^а. – Спр. 25. – Арк. 15]. Вернік абшчыны ў в. Сабакінцы Шчучынскага раёна Гродзенскай вобласці У. Лепеша казаў: “У выпадку ваеннага нападу на нашу Радзіму ворагаў, я буду радзіму абараняць з Богам, але страляць са зброі не буду, зброю буду трымаць толькі ў руках” [3, Ф. 1385. – Воп. 1^а. – Спр. 14. – Арк. 27]. “Антываенныя” выступленні вернікаў у афіцыйных дакументах разглядаліся не толькі як антыпатрыятычныя, але і як антысавецкія дзеянні, за што ЕХБ прыцягвалі да крымінальнай адказнасці.

Ігнараванне грамадскай дзейнасці ў пасляваенны час праяўлялася ў адмове ўдзельнічаць у выбарах у Вярхоўны Савет, мясцовыя органы кіравання. Упаўнаважаны Савета па СРК па Віцебскай вобласці зазначыў сувязь паміж закрытасцю абшчын і іх дзеяннямі ў адносінах да ўлады: “Абшчыны ЕХІБ забараняюць сваім членам хадзіць у кіно, тэатры, наведваць сходны, што будзе мець сваё адлюстраванне ў выбарах у Вярхоўны Савет СССР” [3, Ф. 1385. – Воп. 1^а. – Спр. 2. – Арк. 7]. Цемрашальства было адной з самых зневажальных характарыстык вобраза баптыстаў у афіцыйных дакументах. Упаўнаважаны Савета па СРК па Баранавіцкай вобласці ў 1946 г. падзяліўся сваімі ўражаннямі ад наведвання малітоўнай службы ЕХБ: “Сяджу і думаю, куды гэта я патрапіў і што гэта за людзі, якія ўткнуўшыся ў евангелле і нічога не цымяць займаюцца нейкім цемрашальствам, сядзяць і губляюць бяз мэты час, які так патрэбен Радзіме для выканання пяцігадовага плана і разам з гэтымі фанатыкамі павінен сядзець і я” [6, Ф. 952. – Воп. 1. – Спр. 5. – Арк. 111]. У афіцыйным дыскурсе адмова вернікаў наведваць кінатэатры, тэатры, правадзіць у сваіх дамах радыё тлумачылася рэлігійным фанатызмам. Але традыцыяналізм некаторых абшчын быў выкліканы пераважна знешнімі неспрыяльнымі ўмовамі існавання царквы ЕХБ. Антырэлігійная палітыка ў адносінах да баптыстаў і атэістычная прапаганда свядома выключалі ЕХБ з грамадскага жыцця. Яны з’яўляліся апазіцыяй грамадству, а не яго часткай. Грамадства пад уплывам прапаганды не прымала баптыстаў. Старшы прасвітар па Гродзенскай вобласці Севашка казаў, што “мы баімся, каб каля нас не пачалі смяяцца”. Бо калі ён зайшоў у рэстаран у г. Ваўкавыск, то адзін з наведвальнікаў пачаў яго зняважаць: “Што ты тут робіш? Баптысты водку не п’юць. Чаму ты сюды прыйшоў?” Таму сам Севашка ў кінатэатры хадзіў толькі там, дзе яго не ведалі [3, Ф. 1385. – Воп. 1. – Спр. 50. – Арк. 14-15]. Такія выпадкі ўпаўнаважаныя занатоўвалі, але не аналізавалі. Маркер “цемрашальства” суправаджаў вернікаў на працягу ўсяго савецкага перыяда.

Вобраз ЕХБ у афіцыйным дыскурсе ў БССР меў толькі негатыўныя характарыстыкі. Гэта было звязана, як з існаваннем атэістычнай ідэалогіі ва ўсім Савецкім Саюзе, так і з асаблівасцямі з’яўлення, распаўсюджвання, а таксама веравучэння і культы баптыстаў. Заўсёды падкрэсліваўся “буржуазны характар” ЕХБ. Вернік баптыст – гэта цемрашаль, патэнцыйны здраднік, якому ўсё савецкае з’яўляецца чужым. Амаль усе маркеры стэрэатыпнага вобраза ЕХБ звязаны з характарыстыкай – антысавецкі. Лаяльныя дзеянні баптыстаў у адносінах да ўлады разглядаліся як выключэнне і нават недарэчнасць. Такое стаўленне да ЕХБ з боку ўлады паўплывала на ізаляцыю абшчын ад грамадства, існаванне іх адначасова ў гэтым свеце і па-за ім.

1. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. – Ф. 1339. – Воп. 1. – Спр. 1.

2. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Ф. 4029. – Воп. 2. – Спр. 1.
3. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці. – Ф. 478. – Воп. 2. – Спр. 4.
4. Канфесіі на Беларусі (к. XVIII–XX стст.) / В.В. Грыгор’ева [і інш.]; пад. рэд. У.І. Навіцкага. – Мн.: Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
5. Ключева, В. Отрицательный герой атеистической пропаганды: факты из жизни баптистских общин для подтверждения стереотипа / В. Ключева // 105 лет легализации русского баптизма. Материалы международной научно-практической конференции. 5–7 апреля 2011 г. / ред.-сост. Н.А. Белякова, А.В. Синичкин. – М., 2011. – 248 с.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 4п. – Воп. 29. – Спр. 146.

Репозиторий ВГУ